

weinig. Gewerkt ook veel minder en de tucht was er uit. Met de appels werden de Moffen 'genomen' en ze duurden nooit langer dan een kwartier.¹

Maar het voedsel! Maar de epidemieën! Gelijk eerder weergegeven, daalde de calorische waarde van de dagrantsoenen in Dachau van ruim 1000 in september '44 tot ca. 530 in april '45. Dat zijn gemiddelden: de kamp-'aristocratie' en de kamp-'middenstand' had aan niets te kort, het kamp-'proletariaat' kreeg minder dan waarop het recht had. Vooral onder die verzwakte 'proletariërs' vielen er doden toen in december de vlektyphus Dachau bereikte. In maart noteerde Nico Rost:

'Nu ik dag-in, dag-uit met de dodenlijst van *Block* tot *Block* ga (vaak zelfs twee- of driemaal), weet ik met stellige zekerheid dat honger de voornaamste oorzaak van het grote sterven is.

In *Block 2*, waar de meeste Duitsers liggen: bijna geen doden. Ze zijn al heel lang in het kamp, hebben 'goede' *Kommandos* en dus ook meer te eten.

In *Block 14*: geen doden. Daar ligt het keukenpersoneel.

In *Block 18*: bijna geen doden. Het *Block* van de Tsjechen, wier pakketten tot nu toe nog aankomen.

In *Block 26* (het geestelijken-*Block*): bijna geen doden. Ze hebben heel lang en heel veel pakketten ontvangen; een groot aantal van hen ontvangt ze nog.

Overall elders: doden – doden – doden.²

Doden, niet alleen door de vlektyphus en de hongerziekte maar vaak ook door de dysenterie. Dachau had, zoals eerder bleek, aparte barakken waar de vlektyphus-patiënten aan hun lot werden overgelaten – het kamp had óók een '*Scheisserei-Block*'. Rost liep er begin maart naar binnen,

'maar kon het in deze lucht niet langer dan vijf minuten uithouden. Alles ruikt hier naar uitwerpselen, naar urine, naar bevuilde lakens en natte matrassen.

Vanaf de bovenste bedden druipt de urine naar beneden – en niet alleen urine! Het sijpelt door in de benedenrijen waar ze ook in natte, bevuilde bedden liggen.

Ergere ellende is niet denkbaar.

De meeste zieken hebben hier geen weerstand meer. Ze liggen stil voor zich uit te staren, laten alles lopen en wachten slechts op de dood.³

Geschat wordt dat in Dachau van eind december tot eind april een derde van alle gevangenen bezweek, 'ook precies', aldus een aldaar

¹ P. de Ruig in *Het drama van Putten*, p. 285. ² Nico Rost: *Goethe in Dachau*, p. 208. ³ A.v., p. 194.